

ДУХОВНІСТЬ ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК: 371.016:161.2-1 (0.43, 3)

Васюта С. Д.,
кандидат педагогічних наук,
учитель-методист НВК № 19 м. Рівного

ВИВЧЕННЯ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ В СТАРШИХ КЛАСАХ НА ЗАСАДАХ НООСФЕРНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовуються сучасні методи і прийоми аналізу ліричного твору у зв'язку з психологією та опорою на природовідповідний принцип формування цілісного мислення (логічного й образно-інтуїтивного) із використанням усіх каналів сприйняття, що якісно впливає на розвиток афективної та когнітивної сфер школяра і забезпечує відтворення навчального матеріалу на творчому рівні; репрезентується авторська таблиця М. Рильський «Яблука дозріли...» із застосуванням нових підходів до вивчення поезії на засадах ноосферної освіти, ціллю якої є створення навчального мислеобразу як мікроструктури знання з предмета, закладання його в довготривалу пам'ять учня для подальшого користування вже новим мисленнєвим образом.

Ключові слова: ліричний твір, художній образ, методи і прийоми, ноосферна освіта, образон.

В статье обосновываются современные методы и приемы анализа лирического произведения в связи с психологией и опорой на природосоответствующий принцип формирования целостного мышления (логического и образно-интуитивного) с использованием всех каналов восприятия, что качественно влияет на развитие аффективной и когнитивной сфер школьника и обеспечивает воспроизведение учебного материала на творческом уровне; представляется авторская таблица М. Рильский. «Яблоки созрели ...» с применением новых подходов к изучению поэзии на основе ноосферного образования, целью которого является создание учебного мислеобразу как микроструктуры знания по предмету, закладки его в долговременную память ученика для дальнейшего использования уже новым мыслительным образом.

Ключевые слова: лирическое произведение, художественный образ, методы и приемы, ноосферное образование, образон.

In the article modern methods and receptions of analysis of lyric work are grounded in connection with psychology and support on natural corresponding principle of forming of the integral thinking (logical and figuratively-intuitional) with the use of all channels of perception

that qualitatively influences on development of emotive and cognitive spheres of student and provides the recreation of educational material at creative level; there is an authorial table of M. Rylskiy «Apple ripened» with application of the new going near the study of poetry on principles of noosphere education the aim of that is creation of educational view image as microstructures of knowledge from an object, laying of him in of long duration memory of student for the further use already by new mental character.

Key words: *poem, art image, methods and techniques, noospheric education, obraze*

Особистість учня, його духовно-емоційний світ, творче мислення, уява, читацькі компетентності є в центрі уваги сучасної шкільної освіти. Тенденція суспільства до раціоналізації й комп'ютеризації спричинює помітний дисбаланс між інтелектом і чуттєвою культурою школяра. У старшокласників понятійний (логічний) підхід до вивчення лірики переважає над емоційно-образним. Тому гармонійне поєднання образного й логічного підходів до аналізу поезій сприятиме формуванню творчого читача. На початку третього тисячоліття методика викладання української літератури в школі пропонує вчителю нові парадигми, технології, моделі викладання предмета. З-поміж різних засадничих теорій літературної освіти є ноосферна, ціль якої – навчити динамічному мисленню за допомогою образів, використовуючи всі канали сприйняття, що забезпечить відтворення навчального матеріалу на творчому рівні. **Мета статті** – теоретично обґрунтувати основні чинники методичного розкриття образності ліричного твору в контексті ноосферної освіти. **Завдання:** репрезентувати авторську таблицю «М. Рильський. “Яблука допіли...”» із застосуванням нових підходів до вивчення поезії. Сучасна психологічна думка (Антоненко М., Маслова Н., Мазурина Л.) розробила ґрунтовні засади ноосферної освіти, які є основою для літературної під час сприйняття образного світу лірики. Н. Маслова переконана, що реальним результатом навчального процесу вважається свідоме користування *«дискурсивно-логічним, інтуїтивним і цілісним (логічним і образно-інтуїтивним) видами мислення»* [Маслова]. Для реалізації цієї мети учений розробила природо відповідні засоби, з-поміж яких значущим вважаємо метод біологічно зворотного зв'язку, що реалізується у відтворенні мисле образів навчального матеріалу з наступним перенесенням їх на папір у якості малюнка (образ, схема, та ін.) Цілісний спосіб мислення, на

думку Л. Мазуриної, зумовлює визначення мети природовідповідного навчання – *«змонтувати мислеобраз як мікроструктуру знання з предмета, закласти його в довготривалу пам'ять індивіда для подальшого користування вже новим мисленнєвим образом»* [Мазурина].

Суголосні з ученим: відтворені яскраві образи забезпечують ефективне засвоєння матеріалу, архівують його в довготривалу пам'ять, що посилює інтерес учня до навчання, активізує його діяльність на уроці. Методологічно цінними є етапи сприйняття навчальної інформації: сенсорно-моторний (чуттєве сприйняття образу), символний (образне «згортання» чуттєво-логічної інформації), логічний (дискурсивно-логічне осмислення інформації), лінгвістичний (акомодація інформації у свідомості через словообраз, креативне використання мисленнєвого образу в мовленнєвій діяльності індивіда) [Антоненко]. Філософсько-психологічні засади інноваційної діяльності в галузі літературної освіти, зокрема ноосферний підхід в аспекті наукових досліджень Г. Токмань, Т. Мельник, Т. Фролової. Учені акцентують увагу, що методологія ноосферної освіти в процесі вивчення художнього твору спрямована на *«формування нової людини, знаковою якістю якої буде одухотворене цілісне мислення»* [Токмань 2012:237]. Гармонійний тип мислення особистості, що поєднує в собі логічне (лівопівкульне) й образно-інтуїтивне (правопівкульне) мислення, становить суть цілісного сприйняття художньої картини світу. Поняття й образи, якими оперує цілісне мислення, складають дві сторони єдиного процесу. Саме ключовому слову-образу художнього твору відводиться роль акомодації інформації, яку потрібно емоційно відчутти та логічно усвідомити.

Т. Мельник, виокремлюючи біоадекватний метод з-поміж інших як найбільш приподовідповідний щодо засвоєння художнього мислеобразу, вагомого значення надає чіткій послідовності мовленнєво-мисленнєвій діяльності учня, що зводиться до таких етапів вивчення художнього твору: сенсорно-моторного (чуттєвого сприйняття), символного (згортання почуттєво-логічної інформації), логічного осмислення, лінгвістичного (акомодація інформації у свідомості через слово-образ, відпрацьований на 1-3 етапах) [Мельник].

Сучасна когнітивна методика визначає найголовнішим серед своїх завдань оволодіння учнями концептами – прообразами (символами), що є втіленням інтенцій автора художнього твору. Важливість використання образів і символів у процесі вивчення літератури в старших класах, на думку Т. Фролової, зумовлює використання методів, що стимулюють діалог і полілог (методи емпатії, аглютинації, візуалізації, гіпотетичності); а також етимологічний аналіз образів-символів, зіставлення образів української та світової літератур, визначення образно-символічної сутності назв творів, роботу над біографічними відомостями про автора та історію написання твору. Суголосні з ученим, що ефективним є використання образонів (графічних зображень на рівні структурно-логічної схеми тексту, *«у центрі якої – образ-символ, що має бути виштовхнутим із мовної тканини»* [Фролова].

Ноосферний аспект у розкритті образності ліричного твору передбачає застосування як традиційних методів навчання, так і новітніх, у роботі над словом. Приклад такого підходу пропонуємо під час вивчення інтимної лірики М. Рильського *«Яблука допіли...»* Для актуалізації опорних знань учнів організовується робота над рубрикою *«Довідка»* таблиці-матриці, яку старшокласники заповнюють у процесі вивчення поезії. Загальний огляд збірки *«Під осінніми зорями»* здійснюється за таким планом: лейтмотив твору, ліричний герой, його почуття, переживання. Емоційний початок уроку забезпечується *«ланцюжковим»* цитуванням учнями ключових рядків поезій *«Содом шумить, і я в Содомі»*, *«Як може серце не радіти?»*, *«Панна»*, *«На білу гречку впали роси»*, *«Нашу білу постелю вквітчали троянди пахучі»*, *«Поцілунок»*, *«У теплі дні збирання винограду»*. Суттєвим доповненням образного слова вчителя про красу лірики М. Рильського може бути репрезентація випереджувальних завдань.

Завдання для першої групи: 1. Перечитайте зміст поезій митця. Згрупуйте їх за видами переживань (прийом зіставлення). Завдання для другої групи: 1. Визначте ідею кожного твору. Підтвердьте її цитатою, що є спільною для всіх поезій. Завдання для третьої групи: 1. Установіть логічний ідейно-образний

зв'язок між програмовим твором і поезіями для додаткового прочитання. Форми виконання:повідомлення, цитування, виступ.

Емоційному сприйняттю лірики сприятиме застосування біографічного методу. Учні в процесі підготовки розповіді про М. Рильського як особистість дізнаються, що поет був людиною «живої» оптимістичної вдачі й вважав, що *«байдужий до цвітіння живої природи, – не може називатися повноцінною людиною. Він не знає, що таке щастя»*. Школярі, торкаючись спогадів про ставлення поета до оточуючого світу, дізнаються, що він обожнював природу. Любив поратися в саду, квітнику. Звідусіль привозив паростки, викохував різну рослинність у саду і на городі, мав зимовий сад, всуціль зайнятий екзотичними рослинами. Зі всіх пір року найбільше його приваблювала осінь. Ще *«... велику розраду йому давало яблуневе цвітіння в Голосієві»* [Овдійчук 2006: 68–71].

Наступний етап роботи передбачає розвиток умінь учнів уважно сприймати поезію, виявляти емоції, відчуття, настрої (застосування прийому «Мікрофон» і методу художніх переживань). Наприклад: «Я відчуваю сум», «я відчуваю біль», ... радість, ... щастя, ... смуток,... тепло, ... гіркоту...

Подальше виконання дій учнів спрямовується на удосконалення їхніх умінь визначати тему, ідею вірша, основний образ, лаконічно заповнювати таблицю-матрицю (Див. ст. 9). Визначення ключових образів-символів поезії здійснюється у формі групової роботи («синтез думок»).

Наступний етап роботи передбачає застосування методу художніх асоціацій, що забезпечує виявлення реципієнтами того, що вони уявляють. Під час «усного малювання» учні використовують візуальний графічний образ яблука (образон), тобто опорний навчальний образ і наповнюють його вичерпною інформацією. Старшокласники, створюючи образон, відтворюють ті картини, які найяскравіше постають в їхній уяві за принципом асоціативного зв'язку («Яблуко красиве, велике, кругле, гладеньке, червоне, пахуче, смачне, солодке»). Розкриття авторського підтексту ключового образу-символу передбачає застосування методу «коло ідей», що забезпечує використання різних аспектів (способів отримання інформації). Морально-етичний аспект

дослідження образів спрямовує учнів до роботи зі Словником символів України, Біблією (історія Адама і Єви), із джерелами, що містять інформацію про атрибути язичництва. Доцільним є компаративний підхід, що дозволяє старшокласникам легше і повніше встановлювати зв'язки між літературними явищами, отримуючи інформацію про образ яблука зі світової міфології.

Заповнення рубрики «Художність» таблиці-матриці вимагає від учнів з'ясування естетичної ролі образів у тексті. Прогнозовані результати діяльності учнів: 1. «Яблука червоні – символ, до якого автор вдався, щоб ми зрозуміли, що яблуко вказує на глибоку, красиву любов, чоловічу приязнь до коханої». 2. «Яблука червоні – це також й епітет, який означає пристрасть, вираженість у почуттях, енергійність, активність». 3. «Тремтить на сонці гілка золота». Вибір автором художнього засобу персоніфікації допомагає читачу зрозуміти, що це тремтить дівчина в очікуванні чогось нового, митець натякає на різку зміну у взаєминах між коханими». 4. «Тремтить на сонці гілка золота» – це символічний епітет, він необхідний автору, щоб спонукати нас до усвідомлення того, що «гілка» символізує одну із частинок дерева життя, яке живиться любов'ю, а оскільки «гілка золота» – то і кохання золоте, дорогоцінне, бо епітет «золота» означає святість, сонячність, щастя» .

У процесі виконання завдань заповнюється рубрика таблиці «Понятійність», укладається тлумачний словник, учні створюють опорний матеріал для виконання творчого завдання – твору літературознавчого характеру на тему «Ідейно-естетичне значення ключового образу-символу вірша М. Рильського «Яблука доспіли...».

Виразне читання поезії вголос передбачає вираження учнями почуттів і настрою (виведення образу засвоєної інформації на рівень словесного осмислення), отриманих від ключового образу-символу (допоміжних художніх деталей) за допомогою слова-означення свого почуття, графічного зображення у формі, лінії, малюнка, кольорі тощо. На етапі підсумків ефективною є міні-дискусія на тему: «Чи буває розлука красивою?», під час якої старшокласники роблять висновок, що «треба вміти любити так гарно, щиро, благородно, щоб і

розлука не затьмарила цього священного почуття у подальшому житті людей, щоб під час зустрічі вони віталися з посмішкою і не тримали зла у серці».

Образність ліричного твору є однією із головних ознак його виразності. Словесні образи виражають більше, ніж безпосередньо означають, наповнюючись новими смисловими й емоційно-експресивними відтінками. Художній текст є сприятливим середовищем, у якому слова створюють образи й через них виражають поняття. Співіснування прямого значення і нових семантичних смислів образу вимагає декодування цих значень. Особливу значущість для цього має застосування методу художнього переживання на рівні відчуттів як на початковому етапі вивчення поезії (використання образона), так і на завершальному етапі (створення власного графічного образу-символу). У процесі поглибленої роботи над образним словом вірша вагоме значення має метод художніх асоціацій для формування вмінь учнів здійснювати інтерпретацію на основі декількох літературних джерел (компаративний підхід).

Таким чином, застосування біоадекватних методик забезпечує використання природних можливостей особистості, розвитку цілісного мислення учнів, їхнього творчого потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Антоненко Н. В. Биоадекватный инструментарий ноосферного образования для устойчивого развития общества [Электронный ресурс] / Н. В. Антоненко. – Режим доступа : <http://raen-noos.narod.ru/library.htm/>. – Загл. с экрана.

Мазурина Л. В. Биоадекватный инструментарий образовательного процесса [Электронный ресурс] / Л. В. Мазурина // Ноосферное образование : сайт. – Режим доступа: http://www.noos-sfera.ru/published/DD/html/scripts/getfolderfile_zoho.php?DL_ID=MjY%3D&ID=418b72ec4f1b9c3f166132b5fce4fef7&DB_KEY=Tk9P/ – Загл. с экрана.

Маслова Н. В. Ноосферное образование: Методология, технология, инструментарий [Электронный ресурс] / Н. В. Маслова. – Режим доступа : <http://raen-education.webhost.ru/b-mas13.htm>. – Загл. с экрана.

Мельник Т. Художня література в контексті ноосферної освіти [Електронний ресурс] / Т. Мельник. – Режим доступа : <http://ukrlife.org/main/minerva/noospherno.doc>. – Назва з екрана.

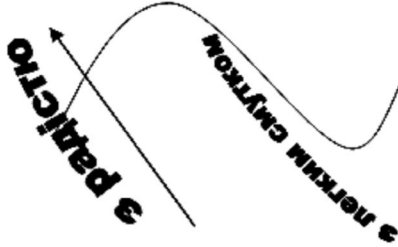

Овдійчук 2006 – Овдійчук Л. Естетичні уподобання українських письменників. Узагальнюючі таблиці: М. Рильський, П. Тичина, В. Сосюра / Л. Овдійчук // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 7–8. – С. 68–71.

Токмань 2012 – Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.

Фролова Т. Я. Современные методические подходы к обучению русской орфографии [Электронный ресурс] / Т. Я. Фролова. // Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів : сайт. – Режим доступа: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/16/statti/frolova.htm>. – Назва з екрана.

Максим Рильський. «Яблука доспіли...». Таблиця-матриця.

Довідка	Образи, деталі поезії	Відчуттєво-уявна зображальність	Художня вираженість	Понятійність	Психограма
<p>(Зб. «Під осінніми зорями», 1918р.). Головні мотиви: відчуження від навколишнього життя, самотність, печаль; проблематика - герої і світ. Герой любить природу, в неї жива душа. («Солом шумить, і я в Содомі», «Як може серце не радіти...», «Панна»); Тема: зізнання поета в коханні у благодатну пору осіннього досягання і достатку. Ідея: єдність, вічність природи і кохання, світів краси і правди. Інтимно-пейзажний вірш. Основне почуття: замилування коханням і красою розлуки.</p>	<p>Яблука доспіли, яблука червоні! Ми з тобою йдемо стежкою в саду. Ти мене, кохана, проведеш до поля, Я піду – і, може, більше не прийду. Вже й любов доспіла під промінням теплим. І її зірвали радісні уста, - А тепер у серці щось тремтить і грає, Як тремтить на сонці гілка золота. Гей, поля жовтіють, і синіє небо, Плугатар у полі ледве маячить... Поцілуй востаннє, обніми востаннє; Вміє розставатись той, хто вмів любити. Одним з атрибутів язичницької богині Лади (гармонії, любові) було яблуко – символ першопочатку всіх речей. Світова міфологія. У кельтській міфології існував о. Аваллон (острів блаженних), де росли червоні яблука безсмертя, зупинявся час. Скандинавська міфологія знає богиню Ідулен, яка володіла золотими молодильними яблуками, що давали богам вічну молодість. Біблійна історія: «І побачила жінка, що дерево добре на їжу, і принадне для очей, і пожедне дерево, щоб набути знання. І взяла з його плоду, та й з'їла, і разом дала теж чоловікові своєму, і він теж з'їв. Буття: 3. 6. Гімн про любов. Перше послання Св. Ап. Павла до коринтян: 13. 4-8. Любов довго терпить, милосердствує, не зрадить, не думає лихого, все зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить. Ніколи любов не перестася!</p>	<p>Сад, жовто-зел. дерева, ввігнуті гілки від достиглих яблук, п'який аромат, звивиста стежка виводить у поле молодих вродливих людей; на обличчі в юнака лукава посмішка, у дівчини – сумнів... Тепле, ласкаве сонечко, рознашілі шoki, опущені повіки, стукіт серцеце, тремтіння губ, ніжний дотик рук... Жовта колюча стерня поля, синє небо, ранкова прохолода, чорна рілля зораного лану, сіра постаць плугатаря, прощання обох з сумною посмішкою на обличчі ...</p>	<p>Символ, поворнення, рухова деталь, звертання, іронія. Метонімія, епітет, символ, метафора, порівняння. Часова деталь, символи, антитеза, гіпербола, повгор, антитеза, афоризм. Додатково прочитати: «На блу гречку впали роси», «Нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі», «У поцілунок», «У теплі дні збирання винограду»</p>	<p>Яблуко – символ єдності чол. і жін., краси, спокуси, добра і зла, гріхопадіння. Червоний (любов, страждання). Стежка (шлях) – труднощі у житті. Поле – межа, поріг, початок і закінчення. Любов – сердечна прихильність. Серце – розум, чистота, радість і суток. Поцілунок – єдність душ, кохання, повага. Гілка – образ жінки, життєва сила, вічність, провісник долі. Золотий – ясний, святлий, дорогий. Сонце – світло, щастя. Синій - мудрість, спокій, сум, серйозність, істина, вірність. Жовтий – світло, повага, розлука, зрада. Востаннє (останній), який завершує певний ряд, який відбувся в минулому, певна межа у часі.</p>	<p> Бажання знайти у цьому шаленому світі свою половину, відчуття єдності душ, не розлучатися зі своїм коханим.</p>